

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (9.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Miután az Országos Hadigondozó Intézet Váci út 57. szám alatti bentlakásos kollégiumában egy, két, vagy akár három évet is eltölthetett – elvileg – a továbbtanuló rokkantsereg, be kellett jelentkeznünk pesti lakosokként erre a címre. 1917 kora tavaszára tehát teljesült két, egymással összefüggő, gyermekkori vágyam: tovább tanulhattam, művelhettem magamat, és elkerültem a szülőfalumból, Albisról – irataim szerint is – Pestre, ki a nagyvilágba! Budapest embererdejének, utcarengetegének lakója lettem, az állampolgárokat nyilvántartó hivatalok bürokratikus intézkedésének köszönhetően, bár... nem ide vágytam, és nem ilyen áron. Vagyis az egyik szemem sírt, másik meg nevetett. Nem két – majd lassanként csak egy – botra támaszkodó, sánta hadirokkantként akartam én hazulról elkerülni, és nem a huszonötödik évemben akartam továbbtanulni. De hét a sors nem kérdez, hanem dönt. (...)

Bármily furcsán hangzik is, ha kijelentem: nyugalmat és otthonérzetet nem az Albissal, szüleimmel, testvéreimmel, Csókási Zsuzsikával fenntartott, viszonylag ritka levélváltások, hanem a korlátlan tanulási lehetőségek teremtettek számomra, újdonsült és – nyilván – átmeneti pesti lakosként. Nagyon szerettem tanulni, és tudtam is. Elég volt odafigyelni az órán a tanáraimra, és hozzáolvasni még egy keveset, főleg este. A könyvek is vonzottak, pénzem rájuk nemigen volt, mert minden megtakaríthatót hazaküldtem az öregeimnek, de amit pár krajcárért megkaphattam, azt megszereztem, és el is olvastam. Főképpen a történelem és a 18–19. század költészete, irodalma érdekelt. Meg az erről szóló ismertető, értékelő művek. Nem azért, hogy az legyen föltétlenül a véleményem, ami a kritikai művekben áll, hanem azért, hogy megtudjam, kinek mi a véleménye, és összevegyem a saját nézeteimmel. Esztétikai értékítéletem igen ingatagnak bizonyult. Nem szégyeltem bevallani, hogy én az akkortájt bemutatott, azóta klasszikussá vagy lenézetté vált nagy sikerű operettek (*Csárdáskirálynő, János vitéz, Bob herceg, Gül Baba* stb.) dalait élvezettel hallgattam és fütyültem, a magyar nóták többségét

is igen szerettem, köztük persze a népdalokat is, bár akkoriban még nemigen különböztettem meg őket egymástól. (...) Nekem a pesti vicctől is és Molière-től is kicsordult a könynyem nevetés közben, mikor melyikkel múltattam az időt. Azt tudtam, hogy a vicc nem írásművészet, és azt is tudtam, hogy Molière, Karinthy vagy Bernard Shaw nem Hacsek és Sajó. De hogy egyik miatt ne legyen a másik, az soha nem ment a fejembe! Bibliám volt és maradt Madáchtól *Az ember tragédiája*, soha gondolat- és bölcselemgazdagabb mű még nem került a kezembe. De ez a tudat sose zárta ki bennem annak a lehetőségét, hogy munka, kerti kapálás, tyúketetés, kerítésjavítás vagy éppen illatozó hársfák alatti séta közben ne fütyörész-ném szívesen a „Gimbelem-gombolom”, avagy a „Londonban, hej, van számos utca” kezdetű operettdalokat vagy Mascagni *Parasztbecsületéből* az *Intermezzo* dallamát, ha éppen azt idézte föl bennem a pillanatnyi hangulatom. (...)

A Váci úti hadirokkant-otthonban egy Leib Nándor nevű kedves féllábú erdélyi zsidó fiú volt az ágyszomszédom. Civilben segédjegyző volt Madéfalván, és itt, most közigazgatási tanfolyamot végzett, hogy hazatérve jegyző lehessen. (Ki gondolt 1917-ben még arra, hogy mire hazatérünk, rövid idő múltán már csak román ember lehet jegyző az erdélyi magyar falvakban?) Egyik este azt kérdezte tőlem:

- Mondd, Imre, hány hold földetek van odahaza?
- Nincs nekünk – válaszolom – egy rossz viskón s annak kertjén kívül semmink...
- Csudálom, mert te aztán biztos kézzel tapintod ki az aranyat a szemétből!

Nem tudtam, mire céloz.

- Miféle aranyról beszélsz?
- Például ez a cigányasszony tiszta arany! Ezt a szobatisztaságot, amiben élünk, neked köszönhetjük. Pedig első látásra én is megrémültem, amikor bemutattad a szoba lakóinak: csak nem akarsz még tetveket is a poloskák mellé?
- Először is előítélet, hogy minden cigány koszos, piszkos, tolvaj, csaló, munkakerülő. Másfelől pedig szerencse is kell a megfelelő ember kiválasztásához. Aki csúnya is és szegény is, de még felelősségérzet is van benne a gyermekei iránt, aki elveszítette a férjét, mint ez a Borcsa, és bármilyen munkát

fölvállalna, csak pár fillérhez juthasson ebben a nyomorvilágban, az nem lehet rossz munkaerő. Ebből indultam ki, ennyi az egész.

A Váci úti intézetben kórházi zsoldot, némi dohányneműt kaptunk, és évente két pár fehérneműt. A villamosra szorulóknak ingyen jegytömböt is kaptak, de azt rendesen eladtuk a szegény civilnépnek, valamivel olcsóbban, mint amennyiért a villamosvasút árulta. Erre az adott lehetőséget, hogy tőlünk – messziről láthatóan rokkantaktól – se kalauz, se jegyellenőr sose kért jegyet. Az ún. látványossági helyeken is – cirkuszban, moziban, némelykor egyes színházakban –, különösen, ha csoportosan mentünk, ingyen engedtek be minket. A fővárosi könyvtárfiókok a selejtezett vagy többpéldányos könyvekből ingyen juttattak a hadirokkant-otthonoknak. Nemigen kapkodtak utána sokan, én azonban gyűjtöttem a javát. Ha valamelyik könyvtárfiókba elmentünk, úgy megpakoltak bennünket, hogy alig bírtuk hazacipelni.

Én a szorgalmas tanulás mellett törekedtem egy pár koronát fiadzó munkát is elvállalni, amennyire időmből, erőmből futotta. A Schlick-Nicholsohn gyárban például hamarost éjjeliőri állást vállaltam, este 6-tól reggel 6-ig. Amellett tanulni és – szükséges mértékig – aludni is lehetett, hosszú volt a 12 órás éjszakai szolgálat. Inkább csak a kezdetén és a vége felé volt több tenivaló. Hetenként fizettek, négy hónapig bírtam, de szeptembertől kezdve már nem jutott rá időm, annyi volt az írásbeli dolgozat. Akkor a gyár portá-

sának ajánlására az ügyeletes telefon mellé kerültem, az egyik irodába. Ott már alkalmas helyem volt az írásbeli dolgozatok elkészítéséhez is, a szolgálat pedig csak este 9-kor kezdődött. Ezek az állások, munkaalkalmak a gyár szempontjából – szerintem – feleslegesek voltak, inkább jótékonyági célból találták ki őket. Hét hónapon át ücsörögtem az ügyeletes telefonkészülék mellett – illetve tanultam, dolgozatokat írtam, és aludtam –, de háromnál többször nem fordult elő, hogy valaki, valamiért fölcsengette volna azt a telefont. Én viszont a keresetemből beszerezhettem – minden „fenyegető” eshetőségre – az esküvői ruhámat, vettem egy extra tisztíköpenyt is, amelyet kifordítottam, magamra szabattam, szép kabát lett belőle. Szükséges apróságokra is telt amellest, hogy rendszeresen küldtem haza szüleimnek a pénzt. Voltam eleget kemény és makacsul megátalkodott velük szemben, a háború előtti legényéletemben, amikor rendbe kellett tennem erőszakkal a család szénáját, kifizetni az adósságokat. Hadd legyenek most olyan tehéntőgy – gondoltam –, amelyik akkor is tejel, ha nem fejik. Jólesett adnom, bizonyára nekik is kapniuk. Nem érzelmeskedtünk, sose írták, hogy így, meg úgy, milyen jó gyerek vagyok, nem hálálkodtak a szüleim, természetesen vették ők is, én is, hogy az segít éppen, aki tud. És azon segít, akinek éppen szüksége van rá. Gondoltam, addig adjak nekik, amíg magam is családot nem alapítok, mert aztán már, a természet rendje szerint, azé az elsőség. És a többinek csak akkor adhatok, ha marad, ha van miből.

Szabadidőmben, ha el is vetődtem ide vagy oda, nézelődni, ritkán szórakozni, inkább a könyvtárakat bújtam. Ez időben arra kerestem a választ: van-e Isten? Bár a Kant–Laplace-elmélet alapján, az iskolában tanultak szerint, a csillagászati órákon valamennyire tisztába jöttem az égitestek születésével, de ez nekem – a vallással való belső konfliktusom leküzdéséhez – nem volt elég. Sokféle vallás tanítását megismertem, úgy nagyvonalakban, de azt az Istent, akit én kerestem, az örökké igazságos Egek Urát, nemigen találtam egyikben sem. Azok az istenek, amelyeket ezek a könyvek bemutatnak, egytől egyig a tolvajok, a csalók, az uzsorások istenei voltak, akiktől könnyörögve kell esdekelnünk éjjel-nappal a mindennapi kenyerünket, noha keményen megdolgozunk érte. Aki meg nem teszi ezt, az miért kapja? Aztán ennek az istennek alázatosan, szépen, hálás szívvel meg kell köszönni, hogy velünk van, hogy segít nekünk, holott valójában betegségünkben, nyomorúságunk-

ban magunkra hagy. Eközben folyvást rettegnünk is kell tőle, mert „azt bünteti, kit szeret”. A szegényekből nem csinál egyik se gazdagot, de a gazdagokat tovább gazdagítja. Elfogadja a gazdagok filléradományait is, holott tőlük koronák ezreit is kérhetné, ha már ő se tud pénz nélkül meglenni. Csalódotan fordítottam hátat akkoriban az összes isteneknek.

Ne higgye, aki e sorokat olvassa, hogy hatni kezdett rám valamiféle ateista-kommunista tanítás. Ekkor még – 1917-ben – legfeljebb a társadalom- és természettudományok ismeretterjesztő könyvei kerülhettek a kezembe, köztük persze szocialista kiadványok is, az oroszországi eseményekről viszont csak nagyon késve tudhattunk meg egyet-mást. Ennek egyfelől a kétféle naptár időszámítása volt az oka, a februári forradalom a mi naptárunk szerint márciusi hír volt, az októberi forradalom pedig novemberi tudósítás. De oly bizonytalan információk érkeztek akkor még mindezekről, hogy rám legalábbis egyáltalán nem hatottak. Annál inkább gondolkoztam azokon az értesüléseken, tényeken, amelyekről hozzátartozóim leveleiből, bajtársaimtól és a különféle irányzatú újságokból szereztem tudomást.

1917 tavaszán olyan nagyfokú volt egyes tájakon a nyomor, hogy a parasztok kikaparták a földből a vetést szemenként, mert éhezett a család. A csendőr már a földeket is őrizte, nemcsak a földművelőket. Leste, hogy a földön hajladozó paraszt valóban vet-e, vagy csak úgy tesz, s eközben kikaparja a vetést. Az egyik újság egy

öngyilkos katona levelét is közölte, amelyet a parancsnokának címzett. „Alázatosan jelentem, agyonlőttem magam! Tettemnek oka ismeretlen. De kutassák csak! Olvassák figyelmesebben a hadijelentéseket, meg a feleségemtől, a családomtól érkezett leveleket!”

Az új király május elsejére népjóléti törvények alkotására és a választójog kiterjesztésére kérte fel Tisza István miniszterelnököt. Ebben nyilván tükröződött az orosz forradalom hatása is, de a király különbéke-tervéhez szükséges társadalmi háttér megteremtésének szándéka is. 1917 nyarán már mindenfelől jöttek a belső bomlásról szóló jelentések, a lapok sem hallgatták el a történetek egy részét. Szökevényekből verbuválódott katonabandák „saját számlára rekviráltak”, ahol meg tudták félemlíteni a lakosságot. Élelmiszert, ruhát raboltak, sok helyütt összeütköztek a csendőrséggel. Lehangelő, elkese-ritő állapotok alakultak ki az utazásban. Kevés volt a vonat, az utasok ellepték a kocsikat, bévül, kívül, a vagonok tetején. A pályaudvarokon óriási tömegek várakoztak, civilek, katonák vegyesen, a lezárt vagonokat feltörték, betolakodtak, holott a félreállított kocsik úgyse indultak sehová. Ilyesmiket írtak az újságok: „Divatból, szokásból, halasztható okból ne utazzék senki!” Egyre több dolgot kellett immár személyesen intézni, mert a telefonokkal kapcsolatosan kiadott rendelkezés szerint azokat csak hivatalos ügyekben volt szabad használni. Nagyobb pályaudvarokon ételt osztottak az átutazó katonáknak, távolabb sűrű tömegben álltak az éhező civilek, erre az élelmes katonák többször is sorba álltak, és a mená- zsit jó pénzért elfekettették a lakosság körében.

Közben az Isonzónál tovább dúlt a két éve eldöntetlen harc, ide-oda mozgó vonalakon. Ilyen versikék jelentek meg a lapokban: „Ha száz pokol tör ellenünk, / Mi, katonák, nem engedünk! / Azt mennydörögjük vissza rája, / Talján támad, talján bánja!”

Állítólag a váradi Sas Ede szövege volt, azért jegyzem ide... Általában csakis azt törekszem az apróbb-cseprőbb eseményekből, hírekből, laptudósításokból idemazsolázni, amiről úgy vélem, hogy az enyémnél átfogóbb és fontosabb emlékiratok úgysem emlékeznek meg, valamint azokat, amelyek valamiféle módon kapcsolatban állnak majdani és végleges lakhelyem, Nagyvár- ad akkori és későbbi életével. Biztosan ott lapul egy-két íróasz- talban a háború előtti, alatti és utáni Nagyvár- ad éveinek össze-

foglaló esemény-tükre, de e sorok írá- sakor nincs róluk tudomásom. A fölté- telezés pedig nem gátolhat meg abban, hogy a magam szerény, egyáltalán nem tudományos, csak a szubjektív emlékezés szintjén lebegő módszerével írásban rögzítsem az utánunk követke- zőknek mindama ismereteket, amelye- ket esetleg máshonnan ma már és még nem szerezhethének meg. Így értéke- lendő, amit eddig leírtam, s főképpen így, ami a későbbi időkre vonatkozik. Sokáig foglalkoztatott egy „Nagyvár- ad-történet” megírása, a hangsúlyt a két világháború közötti és a második világ- háború alatti Vár- ad életére téve, úgy, ahogy én láttam. De ehhez nem jutok elég dokumentumanyaghoz, sőt, jófor- mán semmihez. A magam emlékei, jegyzetei hézagosak, nem szólva most a két háború közti két évtized némely időszakáról, amikor úgy jártak ki és be a kapun, az ajtón a román „házkuta- tók”, rendőrök, csendőrök, detektívek, mintha a kisebbségben élő magyar lakosság otthona lenne számukra a forgalmas főutcai korzó! Pláne az álla- mi alkalmazottak lakása! Ezért a har- mincas évek második felében, több versemmel együtt, igen sok kivágott újságcikket, saját feljegyzést, napló- részletet jobbnak láttam elégetni. Abból dolgozom tehát itt olvasható emlékezéseim írásakor, ami bennem és a mindinkább kiürített fiókjaimban megmaradt. Ez sem kevés, de bizonyá- ra akad benne vitatni való tévedés, bizonyításra váró állítás.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR*